

Frits van Oostrom

NOBEL STREVEN

Het onwaarschijnlijke maar
waargebeurde verhaal van ridder
Jan van Brederode

2017 Prometheus Amsterdam

INHOUD

I

Een trots geslacht 9

Afkomst 9

Grootvader 22

Reinoud & zonen 35

II

Heer Jan 49

Eerste jaren 49

Oorlog in Friesland 64

Bedevaart naar Ierland 78

Terug naar Staveren 88

De wending 100

Intredes 107

III

Kartuizer 117

Kartuis Zelem 117

Walraven en Willem 129

Onrust binnen de muren 135

Des coninx summe 139

‘De kap op den tuin’ 167

IV

De affaire 177

Gaasbeek, Brederode, Hulthem 177

Brieven en de bisschop 185

Vonnis en nasleep 199

Oordeel in Parijs	207
Schandaal in Wijk bij Duurstede	217
De situatie op Santpoort	229

V

Het einde	233
De staat van de familie	233
Huurling	241
Azincourt	251
Gesneuveld	261

VI

Feit en fictie	277
-----------------------	-----

VII

Nageschiedenis	321
De broers	321
Het geslacht	332
Plaatsen van herinnering	344
Het boek	351
Maskerade	358
Stamboom van de middeleeuwse Brederodes	366
Verantwoording en dank	367
Illustratieverantwoording	369
Register van persoonsnamen	371
Register van plaatsnamen	379

DRAMATIS PERSONAE

Jan van Brederode, ca. 1372-25 oktober 1415

Dirk, zijn oudere broer

Walraven, zijn jongere broer

Willem, zijn jongste broer

Reinoud van Brederode, hun vader

Jolanda van Gennep, hun moeder

Dirk III van Brederode, hun grootvader

Johanna van Abcoude, Jans echtgenote

Willem van Abcoude, haar vader

Johanna van Vianen, echtgenote van Walraven van Brederode

Margriet van der Merwede en Stein, echtgenote van Willem van
Brederode

Jacob van Gaasbeek, neef en rivaal

Albrecht van Beieren, graaf van Holland, Zeeland en Henegouwen

Willem van Oostervant, Albrechts zoon en opvolger als graaf Willem VI

Frederik van Blankenheim, bisschop van Utrecht

Henry V, koning van Engeland

Professor Jean Gerson, kanselier van de Sorbonne in Parijs

Hoeken en Kabeljauwen

Friezen

Kartuizers

Hubertus Schenck, kerkelijk leidsman van Johanna

Koenraad van Pruisen, kloosterhervormer

Jan van Leiden (ca. 1480), geschiedschrijver van het geslacht Brederode

D.C. Tinbergen, neerlandicus en – zonder dit te beseffen – tekstuitgever
van Jan van Brederode

Julius Eltzbacher, student

I

Een trots geslacht

Afkomst

Jan van Brederode kwam ter wereld in een trots geslacht. De Brederodes hoorden tot de hoogste adel van het graafschap Holland, vlak na het grafelijk huis. Ze zouden zelfs de eerste familie worden met een eigen, officiële kroniek, omstreeks 1490 geboekstaafd door Jan van Leiden, broeder-karmeliet te Haarlem. Hij was de meest geachte historicus van Holland en schrijver van de beeldbepalende geschiedenis van het graafschap. Meester Jan nam royaal de ruimte om de familiegeschiedenis van Brederode te boek te stellen *also als ickse in diverschen oude historiën, croniken ende jeesten* [geschiedverhalen] *gevonden ende gelesen heb*. In de gedrukte uitgave beslaat zijn kroniek honderdvijftig bladzijden op kloek formaat.

Jan van Leiden begon bij het begin, en dat was voor alle duidelijkheid bij Adam. Van Adam en Eva liep de genealogie naar Noach en diens zoons, die na de zondvloed de herboren wereld onderling verdeelden. Europa viel daarbij aan Japhet toe, die als een van zijn nazaten een reus kreeg. Vandaar gaat het geschiedverhaal met zevenmijlslaarzen naar de reus Troylus, die stichter en naamgever van Troje zou worden. Nadat het edele Troje, bolwerk van hoofse beschaving, door de Grieken was verwoest, raakten gevluchte familieleden van de Trojaanse koning Priamus verspreid over de aardbol, en stichtten zij heren der nieuwe heerschappijen. Zo kwam uit het geslacht van de Trojaan Hector de latere koning Pepijn voort, die over Frankrijk ging regeren als de eerste van de Merovingers. De laatste telg uit deze dynastie

werd, toen de Karolingers op de Franse troon kwamen, hertog van Aquitanië. Zijn opvolger Sigisbert begiftigde zijn jongste zoon Thierry (Nederlands: Dirk) met een nieuw gesticht graafschap aan de Noordzee: Holland. Aldus was deze edele vorst, graaf Dirk de Eerste van Holland, gesproten *vanden rechten boom ende originael wortele ende stam van de Trojaansche coningen van Vranckryck*.

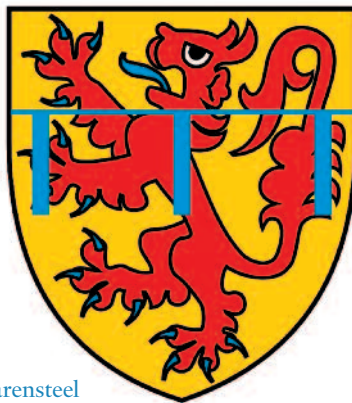
Tot zover vertelde de familiekroniek van Brederode niets nieuws. Dit alles was gesneden koek voor de toenmalige elite in het graafschap. Hoe anders te verklaren dat de Trojanen, de hertogen van Aquitanië en de Hollandse graven hetzelfde wapenteken voerden? En wel – in de correcte heraldische terminologie van meester Jan van Leiden – een *schilt van goude, mit enen lyoen van keel, getonghet ende geclauweert van lazuer*. In meer gewone termen: een klimmende, staande rode leeuw op gouden veld, met blauwe tong en klauwen. Zo Troje, zo Aquitanië, zo Holland – en voor de goede verstaander weerspiegelde deze heraldische gelijkenis de onderlinge stamverwantschap. Wat bij dit alles oorzaak en gevolg was, of er ook manipulatie in het spel kon zijn, en hoe men eigenlijk zo zeker wist welk wapen de Trojanen hadden gevoerd, werd in het Holland van destijds niet wezenlijk bediscussieerd. Laat staan dat men de bijl in zulke luisterrijke wortels zette.

Vanuit deze robuuste Hollandse stam maakt Jan van Leiden vervolgens een vertakking richting Brederode. De derde graaf van Holland, Arnoud, kreeg twee zonen, van wie er een, Siegfried, hooglopende ruzie kreeg met een vertrouweling van zijn vader. Voor straf werd hij hierom verbannen en zocht zijn heil in Friesland. Daar ging hij Sicco heten en huwde hij op hoge stand met de beeldschone Friezin Tetta (ook wel: Tetburga). Toen Siegfried/Sicco naar Holland kwam om het huwelijksfeest van zijn broer bij te wonen, sloot zijn vader hem als de verloren zoon publiekelijk in zijn armen en beleende hem gul met delen van het graafschap. Die delen waren uitermate *brede roeden*: brede stroken land waar bos was gerooid. Daaraan dankte het geslacht Brede-rode zijn naam – een etymologie die overigens nog altijd staat – en ook zijn wapenteken. Dat was hetzelfde als van de Hollandse graven, begrijpelijk genoeg: zij waren immers van dezelfde stam.

Wel vertoonde het wapen van Brederode een barensteel: een tame-

lijk ontsierende dwarsbalk in het schild. Volgens sommigen zou deze barensteel duiden op afkomst uit bastaardij. Maar dat zijn volgens Jan van Leiden lasterlijke praatjes. Die barensteel is er volgens hem alleen gekomen om uit te drukken dat de Brederodes een *jongere* tak vormen van het Hollandse gravenhuis. Daarvan getuigen volgens Jan diverse oude documenten, sommige wel drie- of vierhonderd jaar oud, waarop de heren van Brederode zegelen in volle majesteit. Hun zegel toont ze daar als trotse ruiters op een strijdros met sjabak, met in hun schild juist een *gebroken* barensteel, om te markeren dat zij niets met bastaardij uitstaande hadden. Niet overigens dat meester Jan van Leiden dergelijke oorkonden en brieven ‘waarvan er veel in Holland zijn’ zelf heeft gezien. Wel heeft hij Johan van Drongelen, landcommandeur van de Duitse Orde te Utrecht en een zeer achtenswaardig man, horen vertellen dat hij zulke stukken ooit in handen heeft gehad. Waarvan allemaal akte; quod erat demonstrandum.

Of dit fantastische verhaal al in de familie rondging toen onze hoofdfiguur rond 1372 ter wereld kwam, blijft ongewis. Er is gereede kans dat Jan van Leiden het zelf heeft geconstrueerd, of op zijn minst grondig vertimmerd. Hij heeft dat werk gedegen aangepakt. Vooral de rol van Siegfried/Sicco was een vondst. Genoemde Siegfried is namelijk wel degelijk een historische zoon van graaf Arnoud, zij het dat er over hem niets naders bekend is. Dit blanco cv heeft meester Jan dankbaar aangegrepen om hem tot stamvader te maken van de Brederodes. Siegfrieds statuut als jongste zoon was daarbij kennelijk niet voldoende.

Brederodewapen met barensteel

Jan van Leiden promoveert hem tot de oudste van de twee, en laat graaf Arnoud hem vanwege zijn genereuze wijken voor zijn jongere broer belonen met extra brede roden. Als volle zoon van de Hollandse graaf was Siegfried bovendien het ideale haakje om het Brederodeschild aan op te hangen. Vervolgens was het nog wel zaak om het gat te dichten tussen deze Siegfried (gestorven in 1030) en de eerste metterdaad bekende heer van Brederode, Dirk, bijgenaamd Drossaard, tweehonderd jaar later. Ter overbrugging heeft meester Jan zeven nog niet eerder bekende heren van Brederode opgedolven, compleet met levensloop en stervensjaren en hun al even uit de lucht geplukte eega's.

Er kwam dus nogal wat bij kijken om de stamboom van de Brederodes maximaal robuust te maken. Op zelfbewuste toon verkondigt de geschiedschrijver *dat die Heeren van Brederode gesproten syn uyt die alre edelste geslachten van coningen, hertogen ende graven des werelts*. Die formulering diende men vooral letterlijk te nemen. In omgekeerd chronologische volgorde stamden de Brederodes immers af, zo liet hier Jan van Leiden zien, van de graven van Holland, via hen de hertogen van Aquitanië en vandaar terug naar de koningen van Frankrijk en de Trojanen zelf. Dat men in handschriften van Jans kroniek soms plaatjes aan kan treffen waarop vanaf de muren van het edele Troje de banier van Brederode wappert, was destijds dus allesbehalve vreemd voor wie zijn canon kende.

Wel mogen we ons in gemoede afvragen of er in de Middeleeuwen iemand is geweest die oprecht geloof hechtte aan al dit brederodiaans creationisme. Ook tijdgenoten moet het toch zijn opgevallen dat de Trojaanse diaspora wel verdacht veel vrucht droeg in Europa. Want sedert omstreeks 660 AD de Franken zich als eersten waren gaan beroemen op Trojaanse voorouders en het dienovereenkomstige imago van een uitverkoren volk, waren de Britten, Brabanders, graven van Namen, Boulogne, Anjou en Guines en de hertogen van Normandië dit voorbeeld gevolgd – en ook nog eens de Duitse keizers, de Habsburgers, de Luxemburgers, de Welfen en de graven van Thüringen. Allemaal beriepen zij zich op een gevluchte nazaat van Priamus als grondlegger van hun geslacht.

Wapen van Brederode op de stadsmuur van Troje – kroniek Jan van Leiden

Toen Jan van Leiden ermee kwam, begon het Trojaanse genealogisch algoritme al behoorlijk sleets te raken. En dat historieschrijvers toentertijd doorgaans in opdracht werkten en daarmee hun meesters stem vertolkten, zal voor het middeleeuwse publiek zeker niet minder doorzichtig zijn geweest dan voor moderne mediëvisten. Tenslotte was in het Holland van de Hoekse en Kabeljauwse twisten niemand onpartijdig, en zeker Jan van Leiden niet in diens royaal door de familie Brederode gedoteerde karmelietenklooster. Bovendien: waarom zouden we een tijdperk voor dusdanig naïef verslijten dat juist compleet vertrouwd was met vervalsingen van oorkonden, munten, relieken, aflaten, ijkmaten, gewichten en wijn, en ook ervaringsdeskundig in gechicaneer met genealogie en heraldiek? In het officiële verkeer bleef de *gênante* barensteel der Brederodes dan ook gehandhaafd. Die dwarsbalk in hun wapen zou nog heel wat generaties Brederode pijn aan de ogen blijven doen.

Vermoedelijk was in het toenmalige Holland de ware afkomst van de Brederodes evenzeer bekend als in de hedendaagse genealogie. Het geslacht was een zijtak van de Teylingens, een hoogadellijke Hollandse familie die in de late dertiende eeuw was uitgestorven. De eerst bekende heer van Brederode, Dirk Drossaard, was een buiten-

echtelijke zoon geweest van graaf Willem I van Holland bij de vrouwe van Teylingen. Als bastaard – en vandaar de barensteel – genoot Dirk zekere bescherming van de graaf, en bracht hij het tot hofmaarschalk: *drossaert*. Hij kreeg allerlei gunsten, die zijn nazaten te paard hielpen. Dirks zoon Willem werd zelfs een vertrouweling van Willem II, de jonge graaf die op 1 november 1248 in Aken tot roomskoning werd gekroond: een ongekende verheffing voor het perifere graafschap Holland. Willem van Brederode zal de plechtigheid stellig hebben bijgewoond, zoals hij er ook bij was toen de roomskoning in de strenge winter van 1256 omkwam bij Hoogwoud. Op strafexpeditie in de kop van Noord-Holland tegen de weerspannige West-Friezen zakte de roomskoning daar met zijn paard door het ijs, waarna te hoop gelopen Friezen hem doodknuppelden. In de crisis die toen uitbrak, hielp Willem van Brederode om het graafschap Holland overeind te houden. Mede dankzij hem kwam Floris V voorspoedig aan het bewind. Het gravenhuis mocht Brederode dankbaar zijn, ongeacht de barensteel.

De eerste hoofdstukken van Jan van Leidens familiegeschiedenis werden destijds in Hollandse elitekringen vooral verstaan als een symbolisch scheppingsverhaal: een metafoor voor de allure van het geslacht. Want Brederode was onmiskenbaar adellijk van de eerste rang. Toen Jan van Leiden schreef, behoorde het geslacht al eeuwen tot de fine fleur van Holland, dicht bij het gravenhuis zelf opererend. Aldus gezien sprak meester Jan op zijn minst in overdrachtelijke zin de waarheid. Hij noemde Brederode ‘aller-edelst Hollands bloed’. Dat was beslist geen woord te veel gezegd.

In 1967 werd in Velsen-dorp een voor Nederlandse begrippen bijzonder zeldzame middeleeuwse grafzerk opgegraven met daarop de levensgrote beeltenis van een ridder en diens – beduidend kleinere – vrouw. Vindplaats was de Engelmunduskerk, waaronder zich grafkelders bleken te bevinden van de voormalige Brederodekapel aldaar. Op grond hiervan kunnen we voor zeker houden dat het hier een echtpaar uit het geslacht Brederode betreft, dat zich heeft laten begraven in deze door hun familie geïmproviseerde kerk. Het materiaal van de

Grafzerk van Willem van Brederode en Hildegonde van Voorne

zerk is hoogwaardige Doornikse kalksteen; klaarblijkelijk werd deze ten behoeve van dit grafmonument vanuit het zuiden aangevoerd, dan wel is deze zerk te Doornik door vaklieden gebeeldhouwd en kant-en-klaar naar Velsen getransporteerd. De overledenen zijn staande en biddend afgebeeld in de omlijsting van een gotisch kerkgebouw, maar hun schuin neerwaarts gerichte voeten geven tegelijkertijd de indruk dat ze liggen. De ridder is in volle wapenrusting, compleet met schild en sporen, en heeft een hond met halsband aan zijn voeten. (Hondentrouw was destijds al een geliefd motief in grafvoorstellingen.) Zijn echtgenote draagt een wijde jas met aangerimpelde mouwen, die extra lang zijn uitgevallen om haar rijkdom te accentueren. Haar hoofd is bedekt met een hoedachtige sluier en een *wimpel*, als een shawl rondom de hals gedrapeerd. Boven haar hoofd strekt zich een *Manus Dei* uit: een hand met drie gestrekte vingers, die Gods bescherming en Zijn heil verbeeldt.

De hele voorstelling is uitgehakt in groeven en verdiepte vlakken die oorspronkelijk waren ingelegd met kostbaar koper. Dit is in later tijd ontvreemd, zodat de steen het nu moet stellen zonder gegraveerde randschriften en wapens; ook is de steen flink uitgesleten doordat er eeuwenlang kerkgangers overheen hebben gelopen. Bij de vondst bleek de zerk in drie stukken te zijn gebroken, en op transport kwam daar een vierde bij. Toch is de voorstelling nog expressief genoeg. Gezien de datering in de late dertiende eeuw moet het wel het graf betreffen van heer Willem van Brederode en diens gemalin Hildegonde van Voorne. Daarbij past dat in het graf een zilveren munt werd aangetroffen uit de tijd van Floris v, en meer precies de jaren 1284-1286. Willem overleed op 3 juni 1285; Hildegonde volgde hem zeventien jaar later in het graf. (Werd de zerk pas toen besteld of was haar beeltenis reeds klaar?)

De onder deze zerk gevonden skeletten bleken zeer goed bewaard en konden worden onderzocht op leeftijd, sekse, lengte en overige kenmerken. De man was bij overlijden tussen de veertig en zestig jaar en 1,82 meter lang. Botbreuken ter rechterzijde zouden kunnen duiden op een zware val van een paard. De vrouw was tussen de vijftig en tachtig, 1,61 meter lang, en moet blijkens verschoven wervels enig-

zins krom hebben gelopen. Wat het verschil in leeftijd betreft, stemmen hun skeletten met de historische gegevens overeen: Willem van Brederode was bij overlijden circa vijfenvijftig, Hildegonde zeventig. Ook het verschil in lengte op de voorstelling blijkt niet zozeer symbolisch als wel realistisch. Maar bovenal representeert de zerk, vervaardigd naar de internationale mode van die tijd, de status die de echtelieden hadden, als heer en vrouwe van Brederode: een hoogst voornaam en ridderlijk geslacht, leidend in Holland en met een ruime blik over de grenzen.

Bij deze toonaangevende familie hoorde een indrukwekkend stamslot. De benaming Santpoort was volmaakt getroffen. Gelegen op een strandwal, was dit domein de enige toegang tot Midden-Kennemerland vanuit het zuiden. Het kasteel stond op een smalle zandrug, met ten westen en ten oosten drassige veengebieden, westwaarts uitlopend in de *wildernis* van jonge duinen die sinds 1000 AD een van de natuur gegeven machtige zeewering vormden langs vrijwel de gehele Hollandse kust. Aan de oostzijde gloorde het IJ. Strategisch ideaal gelegen, militair een dwangburcht van formaat, te paard over het strand een paar uur gaans van 's-Gravenhage, visgronden wijd en zijd en ook nog eens een uitvalsbasis voor jachtpartijen in de duinen – Santpoort kon niet beter zijn gelegen.

Het kasteel was verzezen in dezelfde tijd dat Floris v het Muider-slot liet bouwen, en was daaraan architectonisch verwant. Het was voor de toenmalige begrippen een modern kasteel: geen ronde burcht meer op een kunstmatig aangelegde heuvel (motte), maar een rechthoekig grondplan, met op elke hoek een fiere toren. Ook was het modern om het complete bouwwerk in baksteen uit te voeren, waartoe op de bouwplaats speciale steenovens werden gebouwd. (Kalk voor de metselspecie haalde men uit Beverwijk.) Het complex was royaal opgezet in drie hoofddelen, elk omringd door een gracht. Een bezoeker passeerde eerst de voorhof (buitenhof), vervolgens de halfronde voorburcht en kwam dan pas bij het imposante, nagenoeg vierkante hoofdkasteel.

Kasteel Brederode naar een impressie uit 1879

Het geheel werd omgeven door een brede slotgracht en een ringmuur, met in de buitenhof een boerderij, een grote moestuin en paardenstallen.

De hoofdburcht kreeg drie vierkante torens en één ronde. Die laatste was militair preferabel, maar vierkante torens waren prettiger bewoonbaar. Er was – evenals in het Muiderslot – een fraaie, brede ridderzaal op de eerste verdieping aan de westkant, alwaar men op niveau zowel recht kon spreken als feestvieren. Vooruitstrevend was dat de meeste vertrekken hun eigen ‘gemak’ (latrine) hadden, en dat elke torenkamer met een schouw was uitgerust. In de omvangrijke keldergewelven was onder meer de keuken gehuisvest, alsmede een cachot. Al met al was het een ruim, sterk, comfortabel en hygiënisch kasteel. Met een oppervlak van ruim 100 bij 60 meter en muren tot wel 9 meter hoog deed Santpoort nauwelijks onder voor het Muiderslot. Het stamslot gaf aan Brederode de statuur die het familiewapen enigszins ontbeerde.

Die hoge status van de Brederodes was niet enkel een imago, maar een feit. Het geslacht regeerde daadwerkelijk over uitermate *brede roeden*: grootgrondbezit op brede schaal. Om te beginnen waren ze natuurlijk heer en meester rondom Santpoort en het nabijgelegen ambacht Velsen. Daar mochten zij schout en schepenen benoemen, en de pastoor – privileges waarmee ze zowel kerk als wereld ter plaatse stevig in hun greep hadden. Elders in Midden-Kennemerland was Brederode ook nog heer over aanzienlijke gebieden, zowel gecultiveerde als ongecultiveerde. De zogenoemde *wildernis van Brederode* werd door hun houtvester bestierd. Krachtens oud feodaal recht kon Brederode deze veengebieden verpachten, en weiderechten voor varkens verhuuren. Ook dienden de boeren hier de familie te betalen voor begrazing van het land door paarden, koeien en schapen, waarvoor de tarieven nauwgezet waren beprijd, tot naar de leeftijd van de dieren toe. Verder verkocht Brederode al het afgewaaide en gekapte hout dat men zelf niet behoefde, en kon men sprokkelrechten doorverkopen, net als op dit land gewonnen turf en zuivel.

Inkomsten uit dit alles konden sterk fluctueren naar gelang het

weer en de seizoenen, maar het aandeel van de Brederodes was verzekerd. Dankzij het tiendrecht kwam hun structureel een tiende deel toe van vrijwel alle oogsten en transacties op hun land, in contanten of natura. Zo waren er binnen het ambacht Velsen korentienden, vlas-tienden en ‘smaltienden’ voor de tuinbouw van bijvoorbeeld peulvruchten. Profijtelijk waren daarnaast allerlei visrechten, jachtrechten, tolrechten, veer- en niet te vergeten windrechten: het exclusieve recht op (exploitatie van) molens. Voor zulke wind werd duur betaald. (Bij kasteel Santpoort stond overigens een grafelijke molen, als representant van het landsheerlijk recht op wind ter plekke.) Brederodes recht op paard- en wagentienden in het ambacht Velsen kwam erop neer dat de lokale bevolking kosteloos hand- en spandiensten met paard en wagen moest verlenen wanneer het de familie maar behaagde.

Sinds 1255 hadden de Brederodes heel het Velser duingebied tot Wijk aan Zee in hun bezit. Alleen al de opbrengsten daaruit waren benijdenswaardig. Er was duinpacht, erfhuur en de *herfstbede*: een belasting die in de herfst werd geheven. In Velsen had de familie ettelijke tienden – zoals een tiende deel van elke opbrengst van de molen – nog eens versterkt door zogenoemde molendwang, die maakte dat de plaatselijke bevolking verplicht was koren bij die ene molen aan te bieden en dus niet kon omzien naar goedkopere alternatieven. Op vergelijkbare wijze ontving Brederode tienden uit de visserij van Spaarn-dam, plus de helft van alle inkomsten uit het veer van het nabije As-sendelft. Dergelijke vaak zeer oude tiendrechten konden zelf ook weer voorwerp worden van belening of verhandeling, soms vrij complexe. Bij oorkonde van 17 april 1257 bijvoorbeeld verwerft Willem van Brederode van het kapittel van Sint-Marie te Utrecht de helft van het tiendrecht in Papendrecht, op voorwaarde dat A) hij uit de opbrengst jaarlijks 1 Hollandse pond zal uitbetalen aan de dienstdoend priester en B) er geen pacht zal worden geheven indien Papendrecht overstroomt. Een recht kwam aldus zelden zonder beperkingen, maar al deze rechten op geld en goederen en diensten telden toch comfortabel op.

< (Noord-)Holland omstreeks 1300

Ook buiten Kennemerland hadden de Brederodes aanzienlijke bezittingen. Roomskoning Willem II had de familie als leen 't Oge (Callensoog) toebedeeld: het huidige Callantsoog dat destijds nog een Waddeneiland was voor Alkmaar, omstroemd door de Noordzee en de rivier de Zijpe. Het was een kwetsbaar en bewerkelijk bezit, doordat het makkelijk ten prooi viel aan het water, maar de lokale visserij bracht aardig op en bovendien was er – als voordeel van het nadeel – de zeevond, waarvoor een officiële strandjutter in dienst was. In Zuid-Holland bezat Brederode erfelijke lenen rondom Lisse, Waddinxveen, Alphen, Woerden en Boskoop. Hier lag ook hun heerlijkheid Voshol, omvattende Ter Aar, Reeuwijk en Zwammerdam, met waardevolle baten uit turfwinning, hennepienden en een korenmolen.

Nog verder weg van Santpoort lag een uitgestrekt bezit in het zuiden van de Alblasserwaard (overigens een naam uit later tijd). Het blijft onduidelijk hoe dit bezit in de familie is gekomen, maar dit moet ver teruggaan. Tussen de rivieren Merwede, Lek en Linge was nagenoeg alles Brederodeland. De waterhuishouding in dit complexe stroomgebied vereiste uiteraard veel zorg. Al in 1277 stichtte graaf Floris V hier een hoogheemraadschap, met een bestuur van dertien mannen: het Hollandse poldermodel ten voeten uit. De heren Brederode moesten dientengevolge vaker tot een vergelijk komen met kleine partijen dan zij vanuit hun stand normaal vonden, maar het vruchtbare land, de veer- en tolrechten en het tableau aan tienden in deze polders waren de vergaderingen waard. Bijkomend was het privilege dat Brederode in deze contreien halsrecht had: de bevoegdheid om doodstraffen te vonnissen en uit te voeren. In de Alblasserwaard bezat de familie ook van oudsher een kasteel, de Giessenburch, strategisch gelegen waar Lek en Merwede tezamen kwamen.

Grootvader

Jans grootvader was een geweldenaar. Het was Dirk III, de vijfde heer van Brederode. Dirks jeugd was een verhaal apart geweest. Zijn vader, Willem van Brederode, was als eerstgeborene voorbestemd om op te volgen als heer, maar overleed op jonge leeftijd, waarna de titel

toeviel aan zijn jongere broer Hendrik. Dirks moeder, Elsebee van Kleef – van hoge maar verarmde Duitse adel – was als weduwe al snel in scherp conflict geraakt met haar schoonfamilie. Brederode betwistte Elsebee de lijfrente waartoe zij krachtens haar huwelijkse voorwaarden gerechtigd meende te zijn. Er was een uitspraak van de graaf voor nodig om het geschil te beslechten. Nadat beide partijen, aldus de oorkonde, *bij hoghe ende bij laghe* hun standpunt hadden toegelicht, bestudeerde de graaf samen met zijn raadgevers nauwlettend het huwelijkscontract. Ze stelden Elsebee in het gelijk. Zij mocht op grond daarvan haar lijfrente met alle neveninkomsten uit Brederodegoederen behouden *also lange als sy levet*, inclusief haar woonverblijf in Voshol. Maar de verhoudingen waren voorgoed verstoord. Als welgestelde weduwe van omstreeks zevenentwintig jaar, ging Elsebee van Kleef terug naar haar geboortestreek, alwaar zij zou hertrouwen met een rijke domproost die om haar de kerk verliet. Haar enige kind Dirk liet zij achter, wellicht daartoe gedwongen. Hij zou immers nog nodig kunnen zijn voor de continuïteit van het geslacht Brederode; heer Hendrik was nog zonder nageslacht. En precies zo zou het gaan.

Dirk kwam onder voogdij van niemand minder dan graaf Willem III zelf. Hij groeide op aan diens hof en samen met diens zoon, de toekomstige graaf Willem IV. Als graaf van Holland en Henegouwen resideerde Willem III voornamelijk op kasteel Bergen (Mons) in Henegouwen, de streek waar hij geboren was. Vanuit zijn opvoeding stellig vloeiend in het Frans (met mogelijk een mondje Duits van moederszijde), kreeg Dirk van Brederode een brede horizon. Maar bovenal van waarde was dat hij in nauwe betrekking kwam te staan met twee opeenvolgende graven van Holland. Alles wijst erop dat Dirk zijn toegang tot de grafelijke familie al vroeg heeft uitgebuit, daarbij vermoedelijk in de kaart gespeeld door de omstandigheid dat oom Hendrik van Brederode een zwakkeling moet zijn geweest.

Al op 18 oktober 1333 wijst de graaf van Holland Dirk officieel aan als de eerstvolgende heer van Brederode, indien heer Hendrik kinderloos mocht overlijden. Het betreft hier een vrij ongewone stap voor een landsheer om zich op voorhand al zo vast te leggen, temeer daar Hendrik van Brederode ten tijde van deze oorkonde pas achtentwin-

tig was. Men had de loop der dingen ook in wijsheid kunnen afwachten. Alleen leefde in 1333 ook nog een jongere broer van Hendrik, eveneens Dirk geheten. Hij was geboren in 1307 en op stand gehuwd met Maria van Buren. Ook dit echtpaar was weliswaar nog kinderloos; maar hoe dan ook zou deze Dirk, als volle broer van Hendrik, als eerste aan de beurt zijn voor de erfopvolging. Neef Dirk moet in die situatie hebben bedacht dat hij niet lijdelijk wilde toezien, en beter voorzorgen kon treffen. Hij had de connecties bij de landsheer om dat voor elkaar te krijgen.

Willem III benoemde derhalve in 1333 Dirk tot de eerstvolgende heer van Brederode inclusief alle bijbehorende rechten en bezittingen – een en ander *omme Gode, ende omdat hi in onse herberge gheleget is gheweest van sinen kintschen daghen*.^{*} Dit ingeval ‘Heer Hendrik van Brederode, zijn oom, mocht overlijden zonder wettig nageslacht’. (Nogmaals: Hendrik was op dat moment achtentwintig jaar, en zelf ter wereld gekomen toen zijn vader drieënvijftig was.) En toen de graaf in 1337 werd opgevolgd door zijn zoon Willem IV, was laatstgenoemde niet zo goed of hij bekrachtigde dit besluit nog eens per oorkonde van 10 oktober 1339.

Overduidelijk blaakte hier de neef van ijver om heer Dirk III te worden. Hij maakt al in 1337 deel uit van de grafelijke raad en ook geregeld in de jaren daarna. (Nooit zien we Hendrik van Brederode daar verschijnen.) Ook wordt Dirk baljuw van Kennemerland, de titel die feitelijk de heer van Brederode toekomt. Op 28 mei 1342 is Dirk in Brussel eerste getuige bij een overeenkomst tussen graaf Willem IV en de stad Naarden. Hierbij wordt Naarden officieel stapel (overslaghaven) voor alle zoet- en zoutwatervis gevangen tussen de IJssel en de Vecht, de Zuiderzee inluis. Dit op voorwaarde dat de stad *van elcke hondert snoecken* één verse snoek aan de graaf afstaat, en vergelijkbare afdracht doet voor kabeljauw, schelvis, wijting, brasem, paling, schol, karper en haring. In 1343 behoort Dirk tot de plaatsvervaarders van de graaf in Holland als deze in Henegouwen verblijft. Als Willem IV op 11 september 1344 in Dordrecht een nieuwe regeling uitvaardigt om-

^{*} Om Gods wil, en omdat hij van jongs af aan ons hof heeft gewoond.

trent het laden en lossen in Hollands voornaamste havenstad, zegelt Hendrik van Brederode als getuige, maar neef Dirk evenzo.

Zowel in daad- als kapitaalkracht lijkt Dirk zijn oom te hebben overvleugeld. Hij leent Willem IV herhaaldelijk geld, en krijgt van hem kasteel Aelbrechtsberg in bruikleen (nabij Bloemendaal, pijnlijk dicht bij Santpoort). Daar belegt hij voor de graaf een separaat onthaal tijdens diens inhuldigingsreis in Kennemerland. (Tijdens de andere dagen, op slot Santpoort, zit Dirk mee aan tafel.) Geheel anders dan Hendrik was Dirk – om niet geheel naspeurlijke redenen – wél vermogend, of wist hij zich tenminste als zodanig voor te doen, en dat terwijl zijn oom bijna bezweek onder de schulden. Het contrast tussen de beide Brederodes, in leeftijd dicht bijeen maar heel verschillend in profiel, moet al met al vrij zichtbaar zijn geweest, en voor de graven was het kennelijk een uitgemaakte zaak wie hier man van de toekomst was. En toen heer Hendrik in 1345 in de Slag bij Warns sneuvelde tegen de Friezen, ging ingevolge de grafelijke oorkonden uit het decennium daarvoor de heerschappij van Brederode over op neef Dirk. (De andere Dirk, Hendriks broer, overleed een jaar nadien, nog voor zijn veertigste, door onbekende oorzaak, en nog steeds kinderloos – waarmee de nieuwe heer van Brederode ook van die zijtak niets meer te duchten had.)

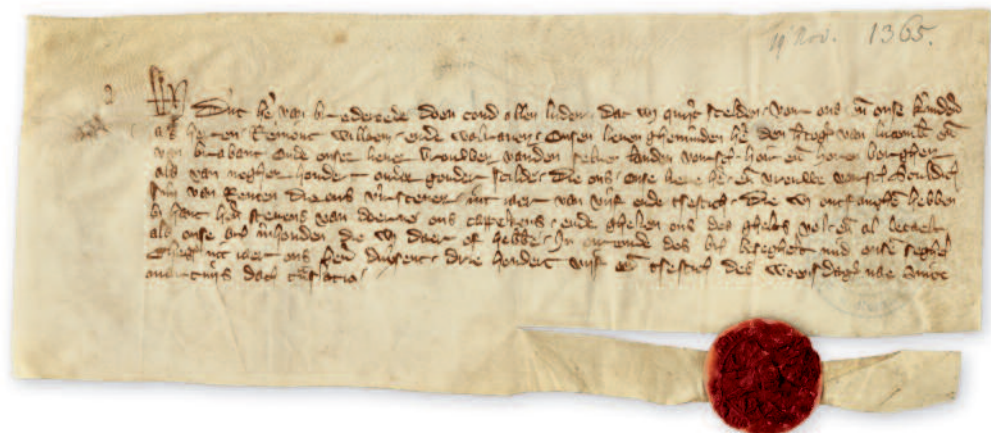
Eenmaal het Brederoderijk alleen, maakt Dirks ster eens te meer opgang. Hij wordt min of meer permanent lid van de grafelijke raad (met extra declaratiemogelijkheid) tijdens de overgang van het Henegouwse naar het Beierse gravenhuis, rond 1346. In deze rol verschijnt hij blijkens door hem gesigioneerde stukken door het hele graafschap bij belangrijke bijeenkomsten als man van gezag. Niet alleen frequent in het bestuurscentrum te 's-Gravenhage, maar ook in Dordrecht, Schoonhoven, Naarden (wederom over de vismarkt ter plaatse), Leiden, Gouda, Enkhuizen, Alkmaar, Hoorn, Rotterdam, Haarlem, Geertruidenberg, Delft, Middelburg en Zierikzee. Een flink deel van Dirks dagelijkse leven moet zich in deze jaren in het zadel hebben afgespeeld, als autoriteit onderweg door Holland en Zeeland.

In 1356 wordt Dirk III van Brederode officieel gerechtigd de titel baanderheer te voeren, een eer die de persoonlijke waardering van de graaf uitdrukte en zich vertaalde in hoge rechtsmacht (zoals het von-

nissen van doodstraffen) en relatieve autonomie jegens de landsheer. In november van datzelfde jaar reist hij als grafelijk gezant naar de Engelse koning voor gesprekken over handelsgeschillen. Dirk heeft klaarblijkelijk ook diplomatieke gaven. In 1359 is hij een van de twee bemiddelaars aan Hollandse zijde bij een geschil tussen de nieuwe landsheer Albrecht van Beieren en hertog Reinoud III van Gelre. In 1356 is hij een van de arbiters in Albrechts hooglopende geschil met heer Jan van Arkel, in 1358 bij een kwestie tussen Albrecht en zijn broer Lodewijk en in 1373 met de bisschop van Utrecht. Ook zegelt hij als getuige de oorkonden waarmee Albrecht aan zijn raadsadviseur, de vermaarde jurist Filips van Leiden, in 1358 een riant jaargeld schenkt plus een met bont afgezette mantel, alsook een lucratief kanunnikaat te Middelburg. Gezien de intellectuele statuur van de ontvanger – die deze contracten vermoedelijk zelf zal hebben opgesteld – zijn deze stukken in het Latijn vervat, zodat we ons kunnen afvragen of Dirk III hier wel zo zeker wist wat hij getuigde. Zegelde hij bij het kruisje?

Maar hoe dan ook: Dirk kon lezen en schrijven met het landsbestuur. In allerhande aangelegenheden zien we hem fungeren als getuige en medezegelaar. Zoals bij de verkoop van Wieringerland en grond bij Zierikzee; bij het beleg van Heusden; de tol van Woudrichem; vrede met Friesland; bij toewijzing van tienden van de (vermoorde) abt van Middelburg; de molen van Reimerswaal; rechten in Kattenbroek; spanningen tussen de stad Dordrecht en Floris van Borsselen; de school in Hoorn; goederen te Woerden en Oudewater; de dienstplicht van ene Kostyn Arendszoon; verdrag met Gelre; verzoening met Arkel; vriendschap met Utrecht; kwesties met de schout van Haarlem en de baljuw van Medemblik; bij het beleg van Delft... Bij dit alles kwam ook Dirk zelf niets tekort. Hij ontvangt in 1354 als bijzondere distinctie het grafelijk livrei, en blijkt in 1363, in erfpacht van de graaf, een versterkt huis in Den Haag te bezitten. Een van de fraaiste daar nog wel: in de Spuistraat, met twee torentjes. Het huis zou eeuwenlang in het bezit van Brederode blijven, en van 1601-1612 door Johan van Oldenbarnevelt worden bewoond.

Ook als ridder moet Dirk III zijn mannetje hebben gestaan. Reeds rond zijn twintigste schijnt hij – toen nog in Henegouwen – het leven

Oorkonde uit 1365 met het zegel van Dirk III

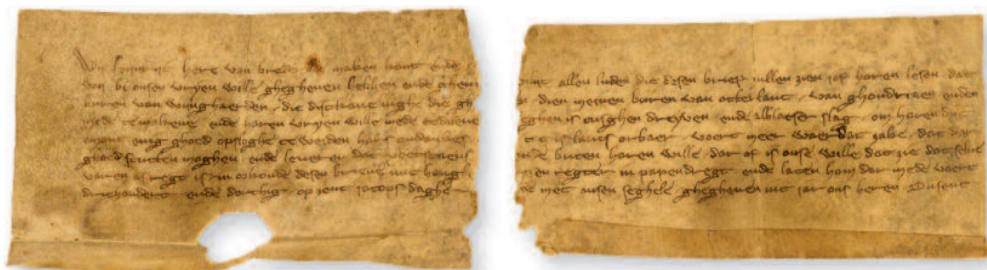
van graaf Willem III te hebben gered tijdens de Slag bij Kassel (24 augustus 1328, duizenden doden). Pal na zijn aantreden als heer van Brederode moest hij voor graaf Willem IV in actie komen bij het (geslaagde) beleg van Utrecht. Twee jaar nadien was er een gewapend grensconflict met bisschop Jan van Arkel bij het dorp Eemnes (gevecht verloren; Eemnes werd platgebrand). In 1348 was het opnieuw raak tegen het Sticht, omdat de bisschop zich vergreep aan Hollandse bezittingen. De graaf van Holland daagde hem uit per brief (...so begheren wi, dat ghi op den dach van morgen ofte in Dinxdaghe tusschen IJsselsteyne ende Jutfaes strijden wilt), maar de confrontatie eindigde in remise. In mei 1356 liep Holland wederom te wapen tegen Utrecht; na zware verliezen kwamen de Hollanders bij het bestand goed weg. (Dirk administreerde als maarschalk de verloren paarden.) Drie maanden later moest hij alweer mobiliseren, toen Holland steun gaf jegens Brabant tegen Vlaanderen. Nog rond zijn vijfenzesigste was Dirk aanvoerder van een Hollands leger. Tezamen met Brabanders en Geldersen moest hij bij Aken een dreigende invasie door keizer Karel IV een halt zien toe te roepen. Dankzij bemiddeling van onder meer de aartsbisschoppen van Keulen en Trier kwam het daar net niet tot een veldslag. Tussen de voornaamste territoria der Lage Landen was het in deze periode vrijwel continu aanvallen of aangevallen worden. Hun vrede was ten hoogste een gewapende.

II Heer Jan

Eerste jaren

Op de leeftijd van circa achttien jaar was Jan nu heer van Brederode. Het was jong voor zo veel verantwoordelijkheid, maar in zijn wereld zeker niet uitzonderlijk en een belofte voor een ambitieuze heerschappij die lang zou kunnen duren. In zijn vader en grootvader had Jan rolmodellen meegekregen, en met nog eens twee jongere broers te Santpoort op de achterhand lachte de toekomst Brederode toe. Eerste prioriteit was uiteraard een gunstig huwelijk voor de nieuwe heer, en van daaruit nakomelingschap dat de doorgroei van de stamboom zou verzekeren in rechte lijn. Begrijpelijk dat de familie in deze situatie hoog inzette. Hetgeen gelukte, want Johanna van Abcoude was een prachtige partij.

Abcoude was een uitgestrekte heerlijkheid aan de grens van Holland en het Sticht. Het was een leen van de bisschop van Utrecht, die naast de graaf van Holland de tweede grote heer was in de noordelijke Nederlanden. Het stamslot van Abcoude – thans alleen nog resten ondergronds – lag strategisch in het grensgebied met Holland, waar de riviertjes Angstel en Winkel samenkwamen. Daarnaast hadden de Abcoudes omvangrijke bezittingen rondom de belangrijke rivierstad Wijk bij Duurstede. Ook daar bezaten ze een sterke burcht: een massieve solitaire woontoren van 11 meter in het vierkant, met muren van 2,5 meter dik, door successieve heren uitgebouwd tot een kasteel. Daarmee hadden de heren ‘van Abcoude en Wyck’, zoals zij zich voluit betitelden, zowel aan de noord- als aan de zuidkant van het Nedersticht

Akte van schenking – (gebroken) oorkonde van Jan van Brederode, augustus 1397

versterkte woonverblijven. Hun kastelen waren weliswaar iets minder groots en ook niet zo modern als Santpoort, maar in het algemeen gesproken waren de Abcoudes van dezelfde status als de Brederodes.

De twee geslachten waren fraai in evenwicht. De wederzijdse grootvaders van de nieuwe echtelieden, heer Gijsbrecht van Abcoude en heer Dirk III van Brederode, hadden in dezelfde jaren zitting gehad in de grafelijke raad, waren tot tweemaal toe tezamen met graaf Willem IV op Pruisenreis geweest en worden in een grafelijke oorkonde uit 1359 na elkaar genoemd, hetgeen duidt op vergelijkbare statuur. Ook zouden ze allebei zeer lang regeren: Dirk III van Brederode tot 1377 en Gijsbrecht van Abcoude zelfs tot 1397. Heer Gijsbrecht moet ver in de tachtig zijn geworden en was een man van zeer groot aanzien. Hij zat nog in het zadel toen Jan en Johanna gingen huwen en zal in hun arrangement een zware stem hebben gehad, samen met zijn zoon Willem van Abcoude, de vader van Johanna. In de categorie faits divers hadden beide families een heraut en een eigen musicus in dienst: Brederode een vedelaar, Abcoude een zanger, ene *meester Jan*.

Aan het einde van de veertiende eeuw was het soortelijk gewicht van de Abcoudes zelfs nog iets zwaarder dan van Brederode. Om te beginnen waren zij in 1361 via vererving langs een zijtak de hoge heerlijkheid Putten en Strijen rijker geworden. Dit was een hoogst belangrijk leengoed op de grens van Holland en Zeeland, geregeerd vanuit het machtige slot Valckesteijn bij Poortugaal, in de bocht waar Maas en Merwede samenstroomden. (Het kasteel werd in 1826 afgebroken; het sloopwerk duurde twee jaar.) Deze heerlijkheid *Putte ende Strien* was van groot belang voor Hollands grensverkeer met Vlaanderen,

en de heer ervan genoot qualitate qua groot aanzien bij de graaf als een belangrijke bondgenoot. Dankzij deze vererving hadden de Abcoudes vanaf 1361 dus niet alleen positie in het Sticht, maar ook rechtstreekse invloed in het Hollandse bestuur. Bovendien, en nog belangrijker, had de grootmoeder van Johanna (naar wie zij was vernoemd) bij haar huwelijk met Gijsbrecht van Abcoude de heerlijkheid Gaasbeek ingebracht. Daardoor was het geslacht sinds circa 1345 tevens vooraanstaand in Brabant, waar het in slot Gaasbeek nog een machtig kasteel bezat, ten zuidwesten van Brussel. Van hieruit draaide de familie mee in Brabantse elite en bruisend Brussel. Wel waren er in 1388 in deze contreien perikelen gerezen waardoor het geslacht Abcoude-Wijk-Putten-Gaasbeek zijn zwaartepunt voorlopig naar het noorden had verlegd. Maar hoe dan ook was Abcoude een goudgerande partij. Door zich hiermee te verbinden, bereikte Brederode ideale spreiding van macht naar alle windstreken. Van huis uit vooraanstaand in Holland, was de familie door het huwelijk van Dirk III gelieerd geraakt aan Valkenburg en daarmee aan Limburg; dankzij het huwelijk van Reinoud gold hetzelfde richting Gennep en dus Gelre; via Abcoude kwamen daar het Sticht, Zeeland en Brabant bij. Geopolitiek zat Brederode nu op rozen.

Aangezien Johanna van Abcoude een volle erfdochter was, gold het hier bovendien een verbintenis met frontaal zicht op grote rijkdom. Johanna's grootvader Gijsbrecht was immers al ver in de tachtig, terwijl zijn zoon Willem van Abcoude slechts één oudere broer had, Zweder, die zich tot 1388 vooral met Gaasbeek occupeerde en sindsdien met Putten. Johanna's vader leek daarmee de aangewezen leider van Abcoude in het Stichtse; en dat terwijl Johanna slechts één broer had, Gijsbrecht, naar zijn grootvader vernoemd. (Van Willem van Abcoude zijn daarnaast minstens acht bastaardkinderen bekend, maar die stonden bij vererving buitenspel.) Deze Gijsbrecht junior was vanzelfsprekend voorbestemd om de eerstvolgende heer te worden. Maar hij lijkt, zacht uitgedrukt, geen sterke figuur te zijn geweest, gezien zijn vergaande afwezigheid in alle bronnen – een zeer opmerkelijk feit voor een volwassen erfopvolger in zo'n grote heerlijkheid. Voor het overige was er enkel nog een heel klein neefje:

Jacob, de zojuist geboren zoon van Zweder. Maar die zuigeling bevond zich vooralsnog op grote afstand. Trouwens: ook als Johanna's broer en neef in leven bleven, viel er voor haar genoeg te erven.

Er is geen twijfel aan dat men destijds op Santpoort dit soort calculaties heeft gemaakt. De macht van middeleeuwse adel berustte op grootgrondbezit. 'Oud geld' betekent van huis uit: oud land. Het was essentieel om een scherp oog te hebben voor allianties die het territorium konden vergroten, en van hun kant zullen de Abcoudes Johanna's marktwaarde donders goed hebben beseft. Gijsbrecht en Willem konden hoog spel spelen. Voor minder dan een regerend heer van Brederode zouden ze het om te beginnen nooit hebben gedaan. Enkel Jan kon hier hun man zijn, nooit diens jongere broers Walraven of Willem. En dan nog stelde Abcoude fikse eisen. Jan van Brederode moest zich voor groot geld inkopen, hetgeen eens te meer duidelijk maakt hoe de verhoudingen lagen. De *huwelijcse brieven* – huwelijksvoorwaarden – zijn niet bewaard, maar wel op een belangrijk punt reconstrueerbaar dankzij een kwestie die pas generaties later zou gaan spelen. Diep in de vijftiende eeuw diende namelijk voor de Grote Raad van Mechelen een zaak waarbij oude contracten van Brederode op tafel moesten komen. De verslagen daarvan zijn bewaard; daaruit blijkt dat heer Jan eertijds aan zijn schoonvader een huwelijksgift – *medegave* – heeft toegezegd van liefst 10.000 Hollandse guldens, met een rente van 1000 gulden per jaar. Een en ander te bekostigen uit opbrengsten van de heerlijkheid Voshol; indien die daartoe ontoereikend mochten blijken, zou Jan het restant moeten fourneren uit zijn goederen langs Lek en Merwede. Het was een steile prijs, maar Johanna van Abcoude was het waard, al helemaal op langere termijn.

Het huwelijk werd formeel gesloten in 1392; een nadere datum is onbekend. Heer Jan was inmiddels omstreeks twintig; voor de leeftijd van Johanna missen wij gegevens. Veel jonger dan Jan zal zij niet zijn geweest, want er is nergens sprake van voogdij. Veel ouder evenmin, want daarvoor was Johanna een veel te begeerlijke partij. Doch eenmaal getrouwd had Jan van Brederode de grootste moeite om de huwelijksvoorwaarden na te komen. Klaarblijkelijk was hij met zijn belofte tot de grens van zijn financiële kunnen gegaan. Uit stukken blijkt

dat Jan in deze jaren danig klem is komen te zitten, en zijn voornaamste schuldeiser was zijn schoonvader. Al in juli 1395 vond Abcoude het klaarblijkelijk nodig dat Albrecht van Beieren de betaling herbevestigde die Jan met zijn schoonfamilie was overeengekomen. Indien de heerlijkheid Voshol daartoe niet voldoende zou opbrengen, moest hij zijn inkomen uit 't Oge inzetten. Aldus nog eens bevestigd door de graaf, in aanwezigheid van Jan, Johanna en Willem van Abcoude. Laatstgenoemde had zijn schoonzoon overduidelijk in de tang en schrok er niet voor terug hem bij zijn eigen landsheer te kijk te zetten als een (potentiële) wanbetaler. Een stuk van 25 februari 1396 duidt zelfs op een tweede schuld van Jan bij Willem van Abcoude, nog eens liefst 9000 Hollandse guldens groot. Het ging hier kennelijk om een lening waarmee Jan een schuld bij iemand anders had gedeckt. Opnieuw was schoonvader wantrouwig over de afbetaling, want hij heeft ook deze zaak aan Albrecht van Beieren voorgelegd, die wederom bevestigde dat *onse lieve ende getrouwe Jan, here van Brederode* was gehouden zijn verplichting jegens Willem van Abcoude bij voorrang na te komen. (Uitgezonderd dan de schuld die van Jan nog uitstond bij graaf Albrecht zelf, 'blijkens de brieven die wij hebben van zijn ouders en hemzelf, gezegeld en wel'...) En op 29 oktober 1396 is het wederom zover, als graaf Albrecht oorkondt dat heer Jan van Brederode voor betaling van vereiste sommen aan de heer van Abcoude en Duurstede desnoods zijn goederen tussen Lek en Merwede zal moeten aanspreken.

Jan lijkt door zijn huwelijk financieel te zijn gekneveld door zijn schoonfamilie. Wat hem hoop zal hebben gegeven, is het vooruitzicht dat zijn schoonvader, nu nog het probleem, op langere termijn de oplossing zou zijn, en meer dan dat. Hetgeen nog wel geduld vereiste, want ook al liep grootvader Gijsbrecht van Abcoude op zijn laatste benen, Willem van Abcoude moest nog vijftig worden. Vooralsnog waren er dus bovenal liquiditeitsproblemen. Klaarblijkelijk heeft Jan zich zelfs genoopt gezien hiervoor zijn moeder aan te klampen. Al op 27 maart 1394, twee jaar na het huwelijk, belooft Jolanda van Gennep plechtig in een oorkonde haar zoons *nimmermere te onterven*. (Oftewel: Jan had nog geld in het vooruitzicht.) De hiertoe strekkende oor-

Oorkonde uit 1394 over de erfenis van Jolanda van Gennepe, mede bezegeld door de hertog van Gelre

konde werd op uitdrukkelijk verzoek van Jolanda mede bezegeld door de hertog van Gelre, leenheer van Gennepe. Gaat achter dit ongebruikelijke contract tussen een moeder en haar zoon(s) wederom het financiële armpje drukken schuil van de Abcoudes, die van Brederode maximale zekerheden wilden?

Een tweede dure verplichting die voortkwam uit Jans huwelijksverbintenis was *auxilium*: gewapende bijstand ingeval Abcoude ten strijde trok. Zoals de Brederodes boven hem gehouden waren geweest aan de zijde van hun schoonfamilies te gaan vechten in Limburg en Gelre, moest Jan nu opkomen met de Abcoudes bij hun *auxilium* aan hun leenheer: de bisschop van Utrecht, op diens veldtocht tegen

Drenthe. De Utrechtse bisschoppen hadden al eeuwenlang de grootste moeite om hun gezag te handhaven in dit deel van het Oversticht. De Drenten woonden al te dicht bij de immer rebelse Friezen, en ook nog eens in een gebied dat met zijn hoogveen, hooggelegen zandgronden, dichte wouden en stinkende moerassen moeilijk toegankelijk was. De stad Coevorden heette ‘de poort van Drenthe’ en was de sleutel tot de macht in die contreien, maar ook een brandhaard van verzet; de burggraven ter stede streefden zelfs naar onafhankelijkheid. Al vaker hadden bisschoppen van Utrecht gepoogd Coevorden te veroveren. Zelfs een keer gedurende de winter, toen echter plotselinge dooi de op de dichtgevroren stadsgracht geposteerde blijdes door het ijs deed zakken, waarna het bisschoppelijke leger in arren moede huiswaarts keerde. Bij een volgend beleg werden de bisschoppelijke belegeringsmachines aan flarden geblazen door een wervelstorm. Met reden spreekt militair historicus H.P. de Graaf hier van een guerilla-oorlog, waarin de Drenten zich allengs beter wisten te bewapenen dankzij het buitgemaakte wapentuig van op hun terrein vastgelopen vijanden.

In 1395 besloot de Utrechtse bisschop Frederik van Blankenheim tot een nieuwe Drentse veldtocht. En zo verscheen in juli van dat jaar, in het kader van verplichte bijstand langs de feodale lijn, heer Jan van Brederode voor de muren van Coevorden, als aanvoerder van troepen uit Kennemerland en Alblasserwaard. De tocht vandaar naar Drenthe moet een beproeving op zichzelf zijn geweest. Aangaande de aansluitende belegering bezitten wij helaas geen nadere bronnen – of het moest zijn de officiële lijst van zelfverklaarde Drentse *vyande* van Utrecht, door amateurhistoricus en apotheker Cornelis Snuif in 1915 in de archieven van Ootmarsum opgedolven. Om hun geduchte tegenstand de baas te worden, moet de bisschop met een omvangrijk leger in Drenthe zijn verschenen. (Zij het niet zo gigantisch als de legermacht die in 1345 Utrecht zelf had belegerd: graaf Willem IV van Holland was daar toen te velde met liefst dertigduizend man. Dat de kronieken met dit cijfer niet overdrijven, blijkt uit de inkopen voor lijftocht: het leger nam alleen al ruim drieduizend zalmen mee. Maar in 1345 had de Zwarte Dood van 1360 nog niet huisgehouden, die de

populatie weerbare mannen in Holland in één jaar met eenderde zou uitdunnen.) Naast heel veel boogschutters en zware blijdes bracht de bisschop ook een arsenaal aan vuurgeschut in stelling, al waren deze smeedijzeren *steenbussen* nog in een pril stadium van ontwikkeling. Bij de eerst bekende demonstratie in de Lage Landen, in 1346 op een veldje buiten Doornik, vloog het projectiel – een houten bal, omwikkeld met een kilo lood – onverwacht ver over de stadsmuren naar binnen en doodde daar op slag een nietsvermoedende passant. Maar het bisschoppelijk invasieleger boekte eclatant succes; na een beleg van zes weken nam men Coevorden op 19 augustus in. Het burggrafelijke slot werd meteen met de grond gelijk gemaakt.

Saillant detail is bij dit alles dat Jan van Brederode aan de vooravond van de Drentse veldtocht nog een weduwetoelage voor Johanna had vastgelegd. Gereede kans bestaat dat het alweer zijn schoonvader is geweest die hierop aandrong. Abcoude zat er immers bovenop en zal verzekerd willen hebben dat zijn dochter meer dan verzorgd achterbleef indien haar man in Drenthe mocht sneuvelen. En dus verscheen Jan op 7 juli 1395 voor graaf Albrecht om met diens instemming, – plechtig *mit onser handt* verleend, zo verklaart deze – voor jonkvrouw Johanna ‘800 goede Hollandse guldens per jaar, dan wel de tegenwaarde daarvan in andere valide betaling’ vast te leggen als weduwetoelage (*in rechter duwarie ende lijftochte*), en wel *haer leven lang*. Dit alles wederom te bekostigen uit het bezit van Brederode in Kennemerland en ’t Oge. Zulks ter nauwkeurige controle, zoals Albrecht aanvullend stipuleert, ‘van ons en onze nakomelingen, conform recht en gewoonte van ons land, waarin voornoemde goederen gelegen zijn’. Willem van Abcoude had overigens de teugels best wat kunnen laten vieren, want hij zwom in het geld. Volgens P.C. van der Eerden bezat de familie alleen al in het Sticht duizenden hectare grond, honderden leenmannen en meer dan een dozijn versterkte huizen. Abcoude had het jonge paar op Santpoort ook wat meer rust kunnen geven om een eigen leven op te bouwen en bij voorkeur een gezin. Maar kennelijk was hij zo niet geaard, zoals we in het algemeen het materialisme van de middeleeuwse adel niet moeten onderschatten. Eer was een hoofdzaak, maar geld een goede tweede.